

KONCEPT PROROŠTVA U TEOLOGIJI POVIJESTI GERHARDA VON RADA I WALTERA BRUEGGEMANNA

Lidija GUNJEVIĆ, Zagreb

Sažetak

Kratkim predstavljanjem proročke uloge u odnosu na povijest, članak pokazuje dvije različite metode interpretacije proroštva, to jest ukazuje na dva različita koncepta proroštva u širem kontekstu teologije povijesti kako su predstavljeni u radovima čuvenih bibličara Gerharda von Rada i Waltera Brueggemanna. Iako je rad obojice opsežan, članak donosi vrlo sažet prikaz njihova tumačenja starozavjetnih tekstova koji se odnose na proročke poruke. Nakon kratkog pregleda misli G. von Rada i njegove povijesti kao tradicije, te W. Brueggemanna i njegove teologije imaginacije, rad se usmjerava na donošenje zaključka glede interpretacije proroka i teologije povijesti. Nadalje članak odgovara na pitanje postoji li nešto iz predstavljene interpretacije proročke poruke što i danas može biti relevantno za zajednicu vjernih.

Ključne riječi: proroci, teologija povijesti, interpretacija proroštva, tradicija, imaginacija.

Uvod

Tema proroštva u teologiji povijesti opširna je i zahtjevna, no istodobno je vrlo zahvalna za proučavanje. To je tema koja se pod jednim specifičnim vidikom provlači cijelim Svetim pismom. U ovom radu razmotrit će se samo jedan dio Staroga zavjeta, a to su proročki spisi, tj. proroci i njihove poruke. Starozavjetni su tekstovi, pogotovo proročki spisi, polivalentni, kompleksni za jednu metodologiju kada je u pitanju onaj oblik interpretacije koji za cilj ima razmatranje različitih tema, kao što su povijest,¹ proroštvo, teologija i njihova mnogostruka povezanost.

¹ »U tom pogledu, povijest ne čini ništa drugo od onog što čini filologija ili tekstualna kritika: kad čitanje nekog danog teksta ili čitanje nekog danog tumačenja izgleda ne-

Zbog takve polifonije različitih glasova i mnogovrsnih literarnih žanrova, preko tematskih specifičnosti, čini se da je istraživanje, studiranje i tumačenje starozavjetnih tekstova podložno svakovrsnim interpretativnim metodama, tehnikama čitanja i razumijevanja. No, s druge strane, to nam omogućava ući u naslijeđe različitih interpretatora starozavjetnih spisa, napose proročke literature, te zbog toga možemo biti 'nagrađeni' za našu predanost i fokusiranost u istraživanju ovakvih strukturiranih problema.²

Vrlo je važno opaziti da interpretacija starozavjetne teologije u stvari proizlazi iz određenih socio-društveno-kulturalno-intelektualnih okruženja.³

1. Povijesno i (ne)povijesno tumačenje povijesti

»Postoji Kleeova slika koja se zove *Angelus Novus*, a na njoj je prikazan anđeo koji izgleda kao da se namjerava udaljiti od nečega u što se zagledao. Oči su mu raskolačene, usta otvorena, a krila spremna za poljetanje. Anđeo povijesti mora izgledati tako. Lice je okrenuo prošlosti. Tamo gdje mi vidimo lanac zbivanja, on vidi jednu jedinu katastrofu koja neprekidno gomila razvaline na razvaline i baca mu ih pred noge. Htio bi još ostati, probuditi mrtve i popraviti razvaljeno. No iz raja dopire vjetar koji se uhvatio u njegova krila, a tako je jak da ih anđeo više ne može sklopiti. Taj ga vjetar nezadrživo tjera u budućnost kojoj je okrenuo leđa, dok hrpa razvalina pred njim raste do nebesa. Ono što nazivamo napretkom to je vjetar.«⁴

suglasno s drugim prihvaćenim činjenicama, filolog ili kritičar preuređuju pojedinosti da bi cjelinu ponovno učinili priopćivom. Pisati, to znači pisati iznova. Za povjesničara, sve što predstavlja zagonetku postaje izazov u odnosu na mjerila onoga što, u njegovim očima, čini da neka povijest može biti praćena i prihvaćena.« P. RICOEUR, *Vreme i priča*, Novi Sad, 1993., str. 198.

² Usp. L. G. PERDUE, *The Collapse of History – Reconstructing Old Testament Theology*, Minneapolis, 1994., str. 4-6.

³ Usp. W. BRUEGGEMANN, *Theology of the Old Testament – Testimony, Dispute, Advocacy*, Minneapolis, 1997. Velik pomak u interpretaciji starozavjetne teologije načinili su W. Eichrodt i G. von Rad u razdoblju od oko 1930. do 1970. godine. Taj važan period za teološku interpretaciju došao je svome kraju oko 1970. Prije njega važan su doprinos starozavjetnoj interpretaciji dali K. Barth, te poslije G. E. Wright i drugi. Nakon 1970. godine dolazi razdoblje spoznaje da modeli starozavjetne teološke interpretacije nisu više adekvatni. U razdoblju od 1970. do 1990. prepoznaje se da je povijesni pristupni model u stvari neadekvatan i problematičan. U tom periodu pojavile su se određene dubiozne teološke interpretacije. Dvije metodologije, socijalna analiza i retorički kriticism, ostavile su velik utjecaj na sljedeće faze teološkog rada. S dolaskom postmoderne dolazi i do novine u starozavjetnoj interpretaciji gdje se koriste različite pristupne metode kod kojih se primjenjuju novi uvidi teorijskih, političkih i kulturalnih diskursa, a tome su doprinijeli brojni interpretatori poput W. Brueggemanna, P. Ricoeura, R. Albertza, C. Westermann, M. Waltzera, E. Fretheima i drugih.

⁴ W. BENJAMIN, »Teze o filozofiji povijesti«, u: *Uz kritiku sile*, Zagreb, 1971., str. 29.

Ukoliko želimo razumjeti i interpretirati povijest neće nam biti dovoljna samo pomoć Benjaminova *Andela povijesti*. U pomoć bismo mogli pozvati neke od velikana kao što su Augustin ili Hegel koji su se opsežno bavili poviješću kao interpretativnom kategorijom. No obojica su dotakla važno pitanje interpretativnog odnosa izraelskih proroka i različitog poimanja i tumačenja povijesti, kako to spominju neki moderni teolozi koji su napravili ogroman utjecaj na suvremenu teologiju kao što su W. Pannenberg i P. Tillich ili, primjerice, neki moderni teoretičari kao što su J. F. Lyotard⁵ i G. Vatimo.

Spomenimo, primjerice, zanimljive uvide P. Tillicha za kojeg postoje dvije forme interpretiranja povijesti koje on naziva 'ne-povijesnom' interpretacijom, koja se tumači pomoću prirode, i 'povijesnom' interpretacijom koja se tumači samom sobom. U ovoj prvoj tzv. 'ne-povijesnoj' interpretaciji vidimo naznake onoga što bismo mogli nazvati kružnim poimanjem vremena koje je, prema P. Tillichu, karakteristično za grčku filozofiju prirode.⁶ Takvoj 'ne-povijesnoj' interpretaciji P. Tillich suprotstavlja 'povijesnu' interpretaciju koja, prema njemu, svoje prve, prave početke ima u perzijskom zoroastrizmu dok potpunu kulminaciju postiže u proročkom konceptualiziranju povijesti koja, prema njemačkom autoru, nosi jedan specifični apokaliptični naboj. Baš taj napeti suodnos proročkog i apokaliptičnog čini ono radikalno novo u tumačenju povijesti.⁷ Ukoliko je P. Tillich (i svi njegovi istomišljenici) u pravu kada tvrdi da je židovsko proroštvo 'stvarno mjesto rođenja univerzalne povijesti', znači li to onda da su proročke poruke povijesni materijali koji podliježu znanstvenoj analizi ili interpretativnim strategijama književne teorije? Prije nego damo

⁵ »To ne znači da je teorija objektivnija od pripovijesti. Priča povjesničara gotovo istim pravilima uspostavlja realnost kao i priča jednog fizičara. Međutim povijest je naracija koja bi htjela postati znanost, a ne samo romanom. Nasuprot tomu, znanstvena teorija u osnovi ne teži tomu da bude narativna (premda suvremena astrofizika vrlo rado priča povijest svemira nakon Big Banga).« J.-F. LYOTARD, *Postmoderna protumačena djeci*, Zagreb, 1990., str. 35.

⁶ Usp. P. TILLICH, *The Protestant Era*, Chicago, 1948., str. 17-18. Glavne su karakteristike takvog tumačenja povijesti, prema Tillichu, sljedeće:

- a) priroda je temeljna hermeneutička kategorija, vrijeme je podređeno prostoru na takav način da je vrijeme cirkularno i da se ponavlja u velikim cikličkim razdobljima;
- b) ovaj prolazni svijet ima podređenu vrijednost nasuprot onom drugom svijetu, a spašenje se sastoji u tome da se individualac sam oslobodi povijesne uvjetovanosti;
- c) na povijest se gleda kao na proces samourušavanja i propadanja jedne epohe nakon koje dolazi nova;
- d) religiozan sustav koji bi odgovarao ovakvom konceptu povijesne stvarnosti je ili heterogeni politeizam ili radikalni monizam i panteizam.

⁷ »Na ovo se pitanje drukčije gleda u židovskom proroštvo koje se, iz tog razloga, treba gledati kao stvarno mjesto rođenja univerzalne povijesne svjesnosti u svjetskoj povijesti. Ekskluzivni monoteizam ukorijenjen je u ideji pravde kao karakteristika istinskog, univerzalnog Boga; vjera u neograničenu suverenost tog Boga koji vodi povijest prema svojoj svrsi; ideja *jednog* stvorenja koje je u svojoj biti dobro i *jednog* čovječanstva koje će, unatoč padu od svoje prvotne nedužnosti i sklada, biti blagoslovljeno poviješću izabranog naroda – sve to daje obrazac za cijelu povijesnu interpretaciju povijesti.« Isto, str. 22.

odgovor na ovo fundamentalno pitanje, potrebno je promotriti kako P. Tillich promišlja i artikulira 'povijesno' tumačenje povijesti.

»U starozavjetnoj interpretaciji povijesti očito je da Bog objavljuje samoga sebe ne samo *u* povijesti nego i *kroz* povijest kao cjelinu. Bogovi prostora nadvladani su; povijest ima početak, sredinu i kraj. Iako je izabrani narod glavni nositelj povijesti, njihova povijest ima značenje za sve narode.«⁸

P. Tillich govori da je 'židovska povijest' ona koja počinje prorocima kao svojim glavnim nositeljima i koja artikulirana 'proroštvima' ima značenje ne samo za izraelski narod nego za cijeli svijet.⁹

Zapravo ovdje dolazimo do srži problema kada je u pitanju pravilno razumijevanje i razlikovanje univerzalne povijesti i povijesti spasenja jer tu se razotkriva kompleksnost odnosa između povijesti i pri/povijesti¹⁰ ili kako se to uvriježilo promatrati u kontekstu suvremene historiografije i literarne teorije prema riječima M. Sternberga, tj. kompleksnost odnosa svijeta (*world*) i riječi (*word*). Ili ako se želi reći na drukčiji način, izraelsko svjedočanstvo nije samo pripovijest 'o onome što se dogodilo' nego povijest 'onoga što je zapisano i kako je zapisano'. Ono što je zapisano i kako je zapisano zapravo interpretira ono što se dogodilo. Pripovijest je tumačenje.

Možemo ustvrditi da linearno tumačenje univerzalne povijesti zapravo započinje s prorocima koji, tumačeći Božje djelovanje i brigu za izraelski narod, tumače kao spasiteljsko djelo koje se događa sada, tj. posadašnjuje se i na takav način konstruira otvorenu sliku budućnosti koja donosi slobodu i pravdu za sve narode. Ako se dobro razumjelo P. Tillicha, onda možemo reći kako su proroci 'neka vrsta' hermeneutičkog ključa za razumijevanje ne samo povijesti spasenja o kojoj oni svjedoče nego i univerzalne povijesti koju proble-

⁸ Usp. *isto*, str. 22.

⁹ »Povijest je neovisna i, konačno, samostalna kategorija interpretirajuće stvarnosti. Vrijeme je dominantnije od prostora. Kretanje je vremena usmjereno, ono ima određeni početak i kraj i kreće se prema konačnom ispunjenju. Privremeni je svijet borbeno polje između dobrih i zlih sila (izraženih u mitološkim ili u racionalnim terminima). Ontološki, kao stvorenje, svijet je dobar. Istinsko je biće, ili konačno dobro, u dinamičkom procesu samorealizacije unutar i iznad privremenog postojanja. Spasenje je spasenje zajednice od zlih sila u povijesti *kroz* povijest. Povijest je u osnovi »povijest spasenja«. Povijest ima glavnu točku ili središte u kojem se značenje povijesti pojavljuje, nadilazeći samouništavajući trend povijesnog procesa i stvarajući nešto *novo* što ne može biti ometeno cirkulirajućim kretanjem prirode. Religiozna korelacija s povijesnom interpretacijom povijesti ekskluzivni je monoteizam: Bog kao Gospodin vremena kontrolira univerzalnu povijest čovječanstva, djelujući u povijesti i kroz povijest.« *Isto*, str. 26-27.

¹⁰ Čini se, kako je G. Vattimo pored ostalog ustvrdio, kako je »naša slika povijesti u osnovi posve uvjetovana pravilima literarnog žanra – ukratko, da je povijest 'pri-povijest', priča, i to mnogo više no što smo to spremni prihvatiti.« G. VATTIMO, *Kraj moderne*, Zagreb, 2000., str. 12.

matiziraju historiografi. Prema M. Sternbergu,¹¹ povijest je zapisana u tekstovima koji nužno trebaju pomoć literarnog kritičara koji ne smije ostati slijep za sve one ideološke konstrukte koji su vezani za nastanak bilo kojeg povijesnog, kulturnog zapisa, pa bilo to i pri/povijesno izraelsko svjedočanstvo čiju poruku artikuliraju, prenose i zapisuju proroci ili netko iz proročke zajednice.

Najbolje je uvide P. Tillicha o tumačenju povijesti nadopuniti briljantnim mislima M. Sternberga koji, unatoč teškom i neprohodnom stilu u svojoj vrlo citiranoj knjizi, na ovaj način pomaže otvoriti sljedeće poglavlje ovoga rada:

»Ovdje leži jedno od jedinstvenih biblijskih pravila: uz potporu ideologije dogovor mijenja izumljivanje (invenciju) u čin povijesti ili, bolje rečeno, poništava crtu razdjelnicu između činjenice i fantazije u komunikaciji. Stoga je svaka riječ Božja riječ. Zato rezultat toga nije ni fikcija ni historicizirana fikcija, niti je fikcionalizirana povijest nego je to historiografija, čista i beskompromisna. Čak i ako je ovlaštena ipak otvara mogućnosti za literarnu umjetnost zato jer je ugrađena u tkaninu, u pripovijest posebnom razdiobom: logikom pisanja jednako tuđem svjetocentričnim anakronizmima povjesničara kao i novelocentričnim anakronizmima literarnih pristupa.«¹²

2. O prorocima i proročkoj poruci

Prorok biva zasut, zatrpan božanskom riječi i postaje 'posjednikom riječi'. Prorok je, iako svjestan da je zasut božanskom riječi i uključenosti u susret s Bogom, još uvijek u mogućnosti reagirati, odgovoriti ili čak uključiti Boga u komunikaciju s njim/njom. Prorok ima znanje o Bogu glede njegove akcije u povijesti, te kako će utjecati u sadašnjosti i na nadolazeću budućnost. Stoga se može nedvojbeno ustvrditi kako postoji subjektivna korelacija proročkog iskustva i povijesti:

¹¹ »Pisanje povijesti nije zabilježena činjenica – onog 'što se stvarno dogodilo' nego diskurs koji tvrdi da je zabilježena činjenica. Pisanje fikcije nije tkanje slobodnih pronalazaka (invencija/izuma) nego diskurs koji prisvaja slobodu pronalazaka. Antiteza ne leži u prisutnoj ili odsutnoj vrijednosti istine nego u predanosti vrijednostima istine. Fundamentalna je razlika između vrijednosti istine (truth value) i potvrđivanja istine (truth claim). Ako djelo pisanja povijesti ovisi o podudaranju s istinom – o povijesnosti stvari o kojima se piše – onda bi povijesni tekst automatski bio izgubljen ili bi promijenio vlastiti status na otkriću koje sadrži pogreške, disbalanse, nagadanja i izmišljenosti, koje bi u tom slučaju mogle proći kao istinitosti. No također njegov bi historiografski karakter dolazio i prolazio već prema historiografskim pomodnostima. Ali to nije slučaj jer bi u protivnom rijetko koji posao bio ostavljen za historiografe tako da bi knjižničari većinu svog radnog vremena koristili raspoređujući knjige na policama razlikujući nefikciju od fikcije.« M. STERNBERG, *The Poetics of Biblical Narrative*, Bloomington, 1985., str. 25.

¹² M. STERNBERG, *The Poetics of Biblical Narrative – Ideological Literature and the Drama of Reading*, Bloomington, 1985., str. 34-35.

Dok ih je promatranje događaja u svijetu i u povijesti moglo konfrontirati s nerješivim antinomijama i tjerati ih da napuste svoja vjerovanja, izraelsko iskustvo molitve nagonilo ih je na približavanje Bogu, da iskuse jedinstvo s njime i njegovim ljudima. Povijest se konzekventno tome nije percipirala primarno kao jedinstvo izvanjskog smisla nego unutarnjim, proročkim, himničkim i mističnim smislom.¹³

Ono što se pak može naći kod svih pravih proroka jest to da su funkcionirali kao posrednici između ljudskog i božanskog svijeta. Postoji pogriješno shvaćanje da su proroci proricatelji budućnosti, oni koji pretkazuju stvari kakve će biti. Možemo reći da su proroci¹⁴ govorili za određeni trenutak u kojem su se oni sami nalazili, tj. govorili su konkretnoj zajednici, konkretnim ljudima u povijesti. Da bismo ispravno shvatili proroke i njihove poruke koje su se ticale konkretnog trenutka u prošlosti ali koje i dalje imaju svoju referencu i na sadašnje i buduće vrijeme, trebamo pristupiti određenom načinu istraživanja starozavjetne teologije, tj. prorocima i njihovoj službi. Ili kako to J. Krašovec jasno izražava:

»Proročki stavovi poslušnosti rezultiraju izravnom Božjom intervencijom u njihovim životima. No unutarnja stanja moraju biti receptivna za takvu intervenciju koja može biti prihvaćena i promaknuta osob-

¹³ J. KRAŠOVEC, *Reward, Punishment & Forgiveness*, Leiden, 1999., str. 4-5.

¹⁴ Proroci su se počeli pojavljivati u vremenu kada je Izrael postao država, tj. u biblijskim kategorijama rečeno, kada je Izrael postao monarhija. Stoga postoji korelacija između izraelske egzistencije kao monarhije i proroka koji su se našli u tom povijesnom trenutku. U razdoblju od 1000. do 500. godine prije Krista Izrael je doživio jako puno promjena od nacionalne šizme, neo-asirijske i babilonske prijetnje, uništenja sjevernog kraljevstva, uništenja Jude do života u egzilu i napora da se obnovi život i zemlja. Proroci su u takvim povijesnim razdobljima govorili o svim tim stvarima. Klasični proroci ne mogu biti u potpunosti shvaćeni bez svojih prethodnika. Oni sami sebe smatraju neprekinutom vezom u lancu božanskih glasnika. Klasični su se proroci pojavljivali s određenim političkim i povijesnim događanjima u izraelskom društvu, ali proroci su uvijek upućivali svoju poruku u konkretnoj, određenoj situaciji. U razdoblju pretklasičnih proroka političko-povijesni utjecaj nije bio toliko naglašen. Bog je bio gledan kao vođa, upravitelj drame svjetske povijesti. Proroci su donosili odgovore na to zašto se dogodilo ili zašto će se dogoditi uništenje i kako će doći do obnove u budućnosti. Božja je priča proživljena u priči proroka. Usp. D. L. PETERSEN, »Introduction in the Prophetic Literature«, u: *The New Interpreter's Bible*, Nashville, 2001., str 6-7. »Kada govorimo o proroštvu, mi općenito mislimo na petnaest knjiga koje se pripisuju proročkim autorima u središtu hebrejske Biblije, iako te knjige ne iscrpljuju sav fenomen proroštva u Izraelu. Prema rabinskoj tvrdnji (b. Meg. 14a) postojalo je 48 proroka i 7 proročica u Izraelu, zaključak koji se bez sumnje izvodi na temelju cijele hebrejske Biblije.« J. BLENKINSOPP, *A History of Prophecy in Israel*, London, 1984., str. 19-20. Što se tiče proročke poruke, ona je povezana s konkretnim ljudima kojima je bila upućena u određenom mjestu i vremenu. Razmatrajući poruke svakog pojedinog proroka u Starom zavjetu nalazimo određene slične motive, ali i različitosti. Dakako njihova poruka nosi u sebi i nešto od njih samih. Proročke poruke nisu nestajale sa smrću proroka, dapače, te su poruke dalje prenošene sljedećim generacijama, sve do današnjih dana.

nom molitvom. Proročko znanje o Bogu ne proizlazi toliko iz analize fenomena u izvanjskom svijetu ili iz povijesti nego iz egzistencijalnog iskustva osobne komunikacije.«¹⁵

3. Tradicija kao rekonstrukcija i tumačenje povijesti: Gerhard von Rad

3.1. *Specifičnost pristupa Gerharda von Rada*

»Židovstvo ima središnje značenje u povijesti. Židovski je narod prvenstveno narod povijesti i u njegovom povijesnom usudu osjeća se neizrecivost božanskih usuda. Njegova povijesna sudbina ne može biti protumačena materijalistički i uopće ne može biti protumačena pozitivistički – povijesno, jer se u njoj najočitije pokazuje 'metafizičko' i ona granica između metafizičkog i povijesnog o kojoj sam govorio kao o smetnji za shvaćanje nutarnjeg smisla povijesti, ovdje zasigurno, kada je riječ o usudu židovstva posve nestaje.«¹⁶

Ne mora se nagađati je li G. von Rad ikad pročitao ove retke, ali tematizirajući njegov rad o odnosu teologije povijesti i proročkih poruka, možemo biti slobodni i zaključiti da bi se i on s velikim dijelom citiranog složio. Možda nam baš te misli N. Berdjajeva mogu biti dobar 'lajtmotiv' za sljedeće poglavlje u kojem se kontekstualizira odnos proroka i povijesti, kako bismo mogli razumjeti specifičan pristup G. von Rada i kako bismo ga mogli kritički preispitati. G. von Rad bio je zaokupljen kritičkim preispitivanjem izraelske povijesti korištenjem metode 'tradicijske povijesti'.¹⁷ On smatra da je Stari zavjet povijesna knjiga koja govori i o povijesti spasenja. Time vidimo da je Stari zavjet priča ili »ispovijest« povijesti spasenja koja svjedoči o Božjim otkupljujućim djelovanjima za Izrael i svijet. U socijalnom i povijesnom razvoju Izraela nalazi se povezanost tradicije i vjere. G. von Rad naglašava dinamiku izraelske vjere koja je

¹⁵ J. KRAŠOVEC, *Reward, Punishment & Forgiveness*, str. 4.

¹⁶ N. BERDJAJEV, *Smisao povijesti*, Split, 2005., str. 81.

¹⁷ »Tradicijska povijest koristi četiri glavne objekte: a) Želi odrediti socijalnu skupinu ili skupine koje su odgovorne za formulaciju i prenošenje tradicije. Primjerice, zajednice svećenika, mudraca, pismoznana i proroka bile su odgovorne za oblikovanje tradicija koje reflektiraju njihovo vlastito vjerovanje, rječnik i socijalno djelovanje; b) Tradicijska je povijest zaokupljena lokalizacijom, tj. ulogom koju geografski i kulturalni kontekst imaju u razvoju i prenošenju tradicije. Metoda također dopušta da su nositelji te tradicije bili i određene socijalne skupine tijekom migracija; c) Povijest tradicije otkriva posebnosti socijalne, političke i religijske dinamike predstavljene u tradiciji. To su stvari koje su se mijenjale tijekom tradicijskog rasta; d) Ova metoda predstavlja glavne teme tradicije, teološke teme, kada se stavljaju unutar metode povijesti tradicije i kada primaju njihov oblik dinamikom razvoja izraelske kulture i društva. Riječ je i o socijalnom realizmu u kojem su ideje starog Izraela bile asocirane empirijski s njihovom konkretnom socijalnom matricom.« L. G. PERDUE, *The Collapse of History – Reconstructing Old Testament Theology*, str. 46-47.

neprekidno artikulirana u novim verzijama oblikovanih tradicija. Korištenjem tradicijsko-povijesne metode on podcrtava socijalni i literarni razvoj tijekom stoljeća izraelske povijesne egzistencije koju nalazimo u biblijskom tekstu. Stoga izraelska vjera ima svoju osnovu u teologiji povijesti.

»Religijska misao ne može biti odvojena ni predstavljena izvan tih tradicija ... Ako izraelsku sliku povijesti stavimo na početak našeg teološkog promišljanja, tada nalazimo ono što je najprikladnije za najosnovniju temu teologije Starog zavjeta, za živuću Božju riječ koja dolazi uvijek iznova Izraelu i ta je poruka izrečena Božjim moćnim djelima.«¹⁸

Za G. von Rada »povijest je ta koja postaje riječ i riječ je ta koja postaje povijest«. On se suprotstavlja onima koji grade svoj sustav teorija na konceptima poput pravednosti, vjere i saveza. G. von Rad smatra da je povijesni zadatak biblijskog teologa otkrivati svjedoke socijalnih zajednica glede božanske akcije unutar određenog konteksta tradicije povijesti. S tim stavom svaka je generacija Izraela odgovorna odrediti što to znači biti Božji narod u njihovom vlastitom vremenu susretanjem sa starom tradicijom koju treba oblikovati s obzirom na njihov trenutni kontekst i iskustvo.¹⁹ Stari je zavjet kanonska priča o Izraelcima i Bogu i ta se priča neprestano priča. G. von Rad tvrdi da se tom naracijom spominju i božanska djela koja su se događala u prošlosti izraelskog života, ali koja će se na isti način događati u sadašnjosti i u budućnosti. Ono što je specifično za G. von Rada jest to da je on težio neprestanom ponavljanju retorike same Biblije bez pozivanja na bilo kakvu dogmatsku kategoriju. Tvrdnjom da »Bog djeluje u povijesti« G. von Rad naglašavao je da se govori o povijesnim činjenicama.

»Sva je predstavljena povijest u Starom zavjetu, u jednom ili drugom obliku, inherentno otvorena prema budućnosti. 'Radikalna otvorenost za budućnost' ispravno je nazvana kao karakteristično razumijevanje egzistencije u Starom i Novom zavjetu: u toj povezanosti 'budućnost' je uvijek budućnost objavljena od Boga ... Ta stvarna otvorenost prema budućnosti u stvari treba nove interpretacije prošlog vremena; i nadalje je za život bitno da se koristi tradicija na taj način i da joj se da novo značenje.«²⁰

G. von Rad stavio je odlučan prigovor glede toga da Stari zavjet ima nekakav *centar* koji može funkcionirati kao organizacijski ključ za cijelu starozavjetnu teologiju. On tvrdi da postoji puno *centara*, tj. da nema jedne teologije koja je proizvedena iz jednog koncepta nego postoji puno različitih teologija.

¹⁸ G. von RAD, *Theology of the Old Testament*, Louisville, 2001., str. 112.

¹⁹ Usp. L. G. PERDUE, *The Collapse of History – Reconstructing Old Testament Theology*, str. 47-48.

²⁰ G. von RAD, *Theology of the Old Testament*, str. 361.

Tako se može vidjeti i rast tradicije procesom iz generacije u generaciju jer svaka nova generacija dodaje novu dimenziju tradiciji koja postaje osnovna za tradicijski kontekst. Ali ta nova tradicija ne može biti protumačena niti shvaćena bez konteksta prošlosti. Iako je nova tradicija upotpunjena starom, ona uvijek biva ponovno tumačena. Stoga von Rad naglašava dinamiku samog biblijskog teksta pluralizmom što dovodi do »razotkrivanja« ili do brojnih »provođenja u djelo«. Sve to treba ozbiljno i normativno uzeti u obzir u vlastitom primjenjivom kontekstu. Što se tiče njegova naglašavanja glede proroka, da su oni ovisni o starijim tradicijama, G. von Rad putem njih promatra ispunjenje obećanja, tj. on to promatra kroz prizmu onoga što će biti novi izlazak, novi savez, novi Jeruzalem, novi David i novo stvorenje otkupljujućim djelom. Starozavjetna se tradicija nastavlja u Novom zavjetu, što se najbolje vidi u životu i djelu Isusa Krista. Isus Krist u stvari pokazuje kontinuitet sa *starim*. Što se tiče vezanosti proročke poruke²¹ Starog zavjeta s Novim zavjetom, on tu povezanost nalazi u strukturalnoj analogiji.²²

Stari je zavjet povezan s Novim zavjetom, tj. nalaze se u kontinuitetu, a takvo jedinstveno Pismo upućuje na otkupljujuću povijest koja ima svoj vrhunac u događaju Isusa Krista, u njegovu raspeću i uskrsnuću.

3.2. Poruka proroka:²³ Gerhard von Rad

Vrlo važnu ulogu ima sam poziv od Boga da postanu proroci i da obavljaju proročku službu. G. von Rad naglašava važnost tog Božjeg poziva za službu proroka riječima:

»Toliko je dubok jaz koji razdvaja proroke od njihove prošlosti iz koje se ni jedan njihov prethodni socijalni odnos ne prenosi u nov način života. 'Bio sam stočar i gajio sam divlje smokve: ali me Bog uze od stada i Bog mi reče: Idi, prorokuj ...' (Am 7,14-15). To je više od nekakve jednostavne, nove profesije: to je bio potpuno nov način života ...«²⁴

²¹ »Poput povijesne tradicije, proročki korpus (*literatura*) stoji ispred nas, na neki način, kao jako nepravilna kolekcija tradicijskog materijala, središnjeg bez sadržaja ili kronološkog reda i očito bez određene svjesnosti o zakonima s kojima smo upoznati tijekom razvoja europske literature.« G. von RAD, *Theology of the Old Testament*, str. 33.

²² »... Nepogriješiva 'strukturalna analogija' može se vidjeti između događaja spasenja u oba zavjeta. Inicijalno ona sadrži posebnu međusobnu povezanost objave riječi i objave događaja, što je tako karakteristično za oba zavjeta; zbog toga se ona sastoji od razilaženja od svih formi mitološke špekulacije koja je ranije spomenula. Način na koji su proroci primili određenu objavu u određenom vremenu, pokazuje događaje koji su se dogodili u povijesnom i političkom kontekstu. Taj način primanja objave karakterizira povijesne činjenice kojih nema u drugim religijama.« *Isto*, str. 363.

²³ Više o tome u G. von RAD, *The Message of the Prophets*, New York, 1962.

²⁴ G. von RAD, *Old Testament Theology II*, London & New York, 1965., str. 58. Biblijski citat preuzet iz Biblije, KS, Zagreb, 1999.

G. von Rad govori o prorocima i proroštvu na način da je njihova proročka služba utjecala na njihov osoban i duhovan život. To se događalo iz razloga što ih je Bog oblikovao da budu određena vrsta govornika, ali i određena vrsta osoba. Bog je taj koji sam ulazi u stvaran život proroka i prorok postaje sredstvom božanske imanencije. G. von Rad tvrdi da proroci nisu bili mehanički izvođači nego da su imali aktivnu ulogu u opisivanju i aktualiziranju božanske osude Izraela. Čini se da se u tome prorocima daje određena sloboda u djelovanju.²⁵ Proroci su bili nositelji božanske riječi koju su naviještali narodu koristeći pritom formulu »tako govori Gospodin«. Tako su sami sebe doživljavali kao glasnike koji su govorili proroštvo dano im od Boga. Te prorokove riječi pratile su Izrael u povijesti i bit će misao vodilja za svaku sljedeću generaciju.²⁶ Za G. von Rada Bog je taj koji se suodnosi s Izraelom u povijesti na način da Bog povezuje samoga sebe s poviješću i pojedinom konkretnom situacijom, zatim se povlači i opet se pojavljuje u nekoj drugoj situaciji na nov način, što se može vidjeti i u djelovanju proroka.²⁷ Za G. von Rada tradicijska je povijest presudna u njegovu razumijevanju teologije proroka. Proroci su obraćali pozornost na teoriju da je Bog taj koji prati Izrael cijelim putem tijekom povijesti i oni su stoga bili zaokupljeni određenim dužnostima koje iz toga proizlaze. Proroci su u tome pokazali novu svjesnost o velikim povijesnim kretanjima i o promjenama koje dolaze u njihovu vremenu i vremenu koje nadolazi. Činjenice koje su se događale u svjetskoj povijesti i proročke poruke tako su bliske da se trebaju prihvatiti kao uzrok i posljedica. Da bi se proroci ispravno shvatili, treba se uzeti u obzir ta korelacija između svjetske povijesti i proroka. Proroci su u odnosu na budućnost imali uvjerenje da će se u nadolazećim događanjima u povijesti Bog odnositi prema Izraelu na izravan način zato što su povijesne činjenice isplanirane suverenom slobodom Božje volje.²⁸

G. von Rad naglašava da je proročka poruka bila locirana unutar referentnog polja koje se sastoji od:

²⁵ »Proroci su trebali biti jako pažljivi kod nalaženja prikladne forme govora za svaku određenu poruku. To su slučajevi koji sugeriraju da je prorok mogao djelovati na slobodan i svoj način kod određivanja forme kod riječi koja mu je dana.« G. von RAD, *Theology of the Old Testament*, str. 72.

²⁶ Usp. L. G. PERDUE, *The Collapse of History – Reconstructing Old Testament Theology*, str. 58-61.

²⁷ Usp. G. von RAD, *Message of the Prophets*, str. 269-270.

²⁸ »Možemo opisati karakteristiku proročkog pogleda na povijest na sljedeći način: ne samo da možemo u njoj prepoznati jasno Božje oblikovanje i namjere u povijesti nego također možemo u različitim moćnicima drugih naroda vidjeti kako su tijekom povijesti uključeni na posve drukčiji način. Velike moći, sile koje su okupirale središte političke scene nisu zaslijepili proroke u odnosu na Boga; ti imperiji propadaju pred Božjom sveomogućom silom ... Postoji značajna konfirmacija tvrdnje proroka koji su bili u mogućnosti vidjeti jasno i savršeno razumjeti povijest u njezinu odnosu s Bogom.« G. von RAD, *Theology of the Old Testament*, str. 184.

- a) tradicije u kojoj se proroci i njihovi slušatelji nalaze,
- b) pojedinog povijesnog okruženja, tj. osobne situacije i
- c) nove Božje riječi glede budućnosti.

Proroci dovode riječi tradicije u pitanje i mijenjaju je u novu formu čitanja sadašnjosti i budućnosti. Oni su se odnosili prema tradiciji koja je postojala u njihovim danima i nastojali su je učiniti što relevantnijom za njihovu vlastitu generaciju, ali i za generaciju koja dolazi. Što se tiče njegova naglašavanja glede proroka, da su oni ovisni o starijim tradicijama, G. von Rad u njima vidi ispunjenje obećanja, tj. on to promatra kroz prizmu onoga što će biti novi izlazak, novi savez, novi Jeruzalem, novi David i novo stvorenje otkupljujućim djelom.

Proroštvo u Izraelu donijelo je sa sobom posve nešto novo. G. von Rad ističe da su to, između ostalog, dvije stvari. Prva je ta da se proročko propovijedanje etičkog monoteizma pojavilo prvi put. Druga je pojavljivanje duhovne osobe koja se nalazila u izravnom odnosu s Bogom. Ono što je ovdje najvažnije jest staviti proroke u konkretnu povijest spasenja i vidjeti aspekte proroštva koji su iz toga rezultirali. Svi su proroci bili uvjereni da se nalaze u krucijalnom momentu u povijesti koji se ticao egzistencije i opstojanja Božjeg naroda. Projiciranje starih tradicija u budućnost bila je jedina otvorena mogućnost za proroke da bi se mogli referirati na budućnost u kojoj će i Bog biti uključen.²⁹ Za G. von Rada proroci su bili prvi koji su govorili o Božjem prokletstvu i zahtijevali od svojih zajednica da se podlože zakonu. Takvo je propovijedanje zakona bilo novo u Izraelu. Sve u svemu, ljudi su trebali transformaciju svojega srca, što je u stvari Božje djelo koje je u stanju promijeniti, oblikovati osobu tako da bude u mogućnosti postati poslušna Bogu i njegovim riječima. J. Krašovec govori o Božjem zakonu u sferi povijesti:

»Esencijalno jedinstvo, sfera povijesti i božanskog zakona proizlazi iz hebrejskog koncepta Boga. Taj koncept također objašnjava zašto su zakon i mudrost harmonično integrirani u povijesnu i proročku literaturu unutar hebrejskog kanona kao cjeline. Stvoreni svijet i povijest čovječanstva nisu dvije suprotne nego korelativne sfere Božjeg djelovanja. Zato to esencijalno jedinstvo egzistira u znanju proisteklom iz prirode i povijesne interpretacije. Povijesni događaji ilustriraju temeljna vjerovanja i moralna počela.«³⁰

Dakako, proroci su kao zastupnici naroda bili i posrednici za takvu jednu promjenu koju proizvodi Bog u srcu čovjeka, koji mu to dopušta. Naglašavanjem kontinuiteta Riječi, za G. von Rada, Isus Krist biva taj temeljni, glavni posrednik između Boga Oca i ljudi/čovjeka, jer upravo Kristovim životom i

²⁹ Usp. G. von RAD, *The Message of the Prophets*, str. 265-266.

³⁰ J. KRAŠOVEC, *Reward, Punishment & Forgiveness*, str. 17.

djelom čovjek biva pomiren s Bogom. Naravno, čovjekovim odbijanjem Božjeg djela spasenja, tj. odbijanjem podložnosti Božjoj riječi, zakonu, dolazi do osude i prokletstva. Takvim tumačenjem i razmatranjem poruka proroka G. von Rad naglašava važnost pokajanja i ispovijedi čovjeka.

Za G. von Rada postoji kontinuitet i diskontinuitet s izraelskom prošlosti i u tome sloboda proroka nikada nije izgubljena. Oni su bili slobodni prihvatiti ili odbiti božanski naputak i ne predati u potpunosti svoju volju, svoju slobodu Bogu.

4. Teologija imaginacije: Walter Brueggemann

Teološka imaginacija ne samo kao pojam nego prije svega kao specifičan interpretativni koncept postao je važan kod literarno-retoričkog čitanja i razumijevanja onog narativnog i poetskog kod proroka. Dovoljno je spomenuti zapaženi i utjecajni rad simptomatičnog naslova *Texts Under Negotiation – The Bible and Postmodern Imagination* W. Brueggemanna kako bi bilo jasnije o čemu se govori. Dakako, kreativna imaginacija autora, urednika, slušatelja, čitatelja i interpretatora jest ta koja pokreće ulazak unutar svijeta proročkog pripovijedanja. Značajnost imaginacije za teologiju jako je važna jer dopušta pristupanje lingvističkim i povijesnim stvarnostima prošlosti, te narativi i poetskim svjetovima u sadašnjosti.³¹ W. Brueggemann artikulirao je teologiju imaginacije kao način razumijevanja i pristupanja proročkim tekstovima uzimajući u obzir

³¹ »Važno je prepoznati da svi tipovi i stupnjevi imaginacije dijele nekoliko zajedničkih karakteristika:

- a) Objekti koji se razmatraju ili doživljavaju te su dokučivi imaginaciji mogu u stvari biti dokučivi osjetilima, bilo izravno vlastitom imaginacijom ili neizravno preko imaginacije drugih. Neke imaginacije postoje samo u umu, tj. objekti postoje u svijetu imaginacije i u svijetu osjetilne percepcije.
- b) Imaginacija ima mogućnost organizirati, povezati i sintetizirati prošlost, sadašnjost i anticipirati percepcije i iskustva u jednu smislenu cjelinu.
- c) Imaginacija uključuje mogućnost interpretacije iskustva i percepcije i objašnjenja što oni označavaju i što znače.
- d) Imaginacija uključuje prostorne dimenzije, zbog toga što se zamišljen objekt predstavlja osjetilima, dokučiv je sjećanju i vidi se kao ono što postoji iako sada trenutno nije prisutno osjetilima, ili postoji ta zamisao u umu kao projekcija onoga što će biti u budućnosti.
- e) Imaginacija se odnosi na percepcije i iskustva objekata koji su stvarni, oni su u stvari objekti osjetilne percepcije. Ali imaginacija također može uključiti ono što nije odnositelno na nešto, tj. ne odnosi se na objekte koji mogu doći u okvire ljudske percepcije. To je, primjerice, sam Bog. Iako to nisu objekti koji se nužno moraju suodnositi s našim percepcijama, to ne znači da oni nisu stvarni.« L. PERDUE, *The Collapse of History – Reconstructing Old Testament Theology*, str. 286-287.

Imaginacija je imala važno mjesto u teološkom istraživanju među suvremenim teolozima. Teolozi narative govorili su o važnosti imaginacije u umjetničkom stvaranju priča i njihovog svijeta, te o onima koji traže da nađu ulaz u taj svijet i njegovo značenje. U tom su području važan doprinos dali teolozi: G. Kaufman, D. Tracy, P. Ricoeur i drugi.

povijest, kanon, priču i maštu. Ono što je specifično za njega jest to da on istraživanjem biblijske teologije biblijski tekst primjenjuje na suvremenu, konkretnu situaciju. U njegovu radu prisutni su i povijesna interpretacija i suvremeni teološki diskurs. To se vidi i u tome što je za njega Stari zavjet normativna kolekcija tekstova koji pokreću interpretatora iznad kritičnog ispitivanja, propitkivanja, te iznad povijesne lokacije u kojem je određeni tekst nastao, prema suvremenoj hermeneutici u kojoj se dotični tekst upućuje autoritetom Crkve u sadašnjem vremenu. Biblija je za W. Brueggemanna povijesni tekst koji je nastao u prošlosti, ali taj je tekst obvezatan za vjeru i praksu vjerujuće zajednice u sadašnjosti. Teološka izjava tiče se, naravno, samoga teksta, ali i samoga Boga koji se u tom tekstu susreće. Brueggemannova analiza teologije proročke imaginacije prihvaća povijest, tj. povijesni kriticism i socijalnu znanstvenu analizu kao značajne komponente kod razmatranja biblijske i starozavjetne teologije.³² On naglašava da proces i sadržaj teološke imaginacije vodi kritičkoj refleksiji autentičnosti teksta i konceptualizaciji vjere. Dakako, ono što je važno za zajednicu vjere jest sjećanje iz razloga što je identitet oblikovan djelom sjećanja tih tradicija vjere u kojoj osoba živi. W. Brueggemann naglašava ulogu sjećanja koje je obuhvaćeno u normativnom kanonu iskustvima i artikulacijom kršćanske vjere.³³ Osnovna struktura starozavjetne teologije sadrži 'međuigru' između nečega što W. Brueggemann naziva »strukture zakonitosti« i »prihvaćanje boli«. »Strukture zakonitosti« i »prihvaćanje boli« djela su u proročkoj imaginaciji. Stari zavjet govori o Bogu sudjelovanjem u »zajedničkoj, općoj teologiji« svijeta »strukturom zakonitosti«, dok se u drugu ruku Stari zavjet 'bori' da bude slobodan od opće teologije zamišljanjem Boga kao onoga koji ulazi u određenu socijalnu interakciju i konflikte – u »prihvaćanje boli«. W. Brueggemann stoga predlaže da je Bog »iznad okvira«, onoga što nadilazi probleme i borbe svakodnevnog života. U isto vrijeme, taj isti Bog sudjeluje i »u okviru«. Bog je prisutan i aktivan u svakodnevnim povijesnim iskustvima Božjeg naroda. Ti termini i njihovo značenje »iznad okvira« i »u okviru« korespondiraju s kršćanskom teologijom imaginacije.³⁴ U »strukтури zakonitosti« transcendentni je Bog taj koji prema određenim zakonitostima vodi kozmički poredak i tim vođenjem on pokazuje svoj suverenitet i providnost. Termin »prihvaćanje boli« ne negira »strukтуру zakonitosti« nego pokazuje alternativnu teologiju

³² Više o tome kod W. BRUEGGEMANN, *A Social Reading of the Old Testament – Prophetic Approaches to Israel's Communal Life*, Minneapolis, 1994.

³³ »Sjećanje sprječava redukcionizam koji apsolutizira trenutni model dominacije. Ono otvara mogućnost novih konfiguracija jer upravo proizlaze iz sjećanja konfiguracije koje nisu odveć impresionirane ili predane sadašnjem okruženju. Kada sjećanje počne djelovati sa slobodom, ono vodi prema novoj povijesnoj mogućnosti.« W. BRUEGGEMANN, *Hopeful Imagination – Prophetic Voices in Exile*, Philadelphia, 1986., str. 121.

³⁴ Usp. L. G. PERDUE, *The Collapse of History – Reconstructing Old Testament Theology*, str. 287.

koja se podlaže određenim slikama stvarnosti i oblikuje drukčiju sliku koja je u mogućnosti transformirati zajednicu da bude bolja, suosjećajnija, otvorenija. Te su dvije suprotnosti kotači koji se pokazuju unutar suvremene teologije kao važni čimbenici prezentacije vjere.³⁵

Bog je suvereni, onostrani vladar neba i zemlje, ali je s druge strane i ovostrani sudionik u boli, kaosu, neredu ljudske povijesti. Za starozavjetnu teologiju imaginacije W. Bruggemanna važno je uključivanje povijesnog kriticiзма, socijalno-znanstvene analize i nove literarne metodologije.

4.1. Teologija proročke imaginacije kao tumačenje povijesti

Bez precizne definicije imaginacije mi možemo okarakterizirati njezino djelovanje kao kapacitet da se stvaraju, izazivaju i artikuliraju alternativne slike stvarnosti, slike koje omogućavaju ono što hegemonistička moć i znanje tvrde da je nemoguće. Ta kontraverzija (sub-verzija) stvarnosti radi toga deapsolutizira i destabilizira ono što »svijet« smatra kao dano i poziva slušatelje teksta ponovno okarakterizirati ono što je dano ili što se koristi kao jedino stvarno. Takav način artikulacije i konstruiranja stvarnosti jest problematičan za 'opću' povijest (koja vjeruje da može popraviti 'ono što se dogodilo' i koja karakteristično služi 'razlozima i svrsi države') i za klasičnu teologiju (sa svojom namjerom k pretjeranoj sigurnosti i pravovjerju). Bespogovorno je da je u izraelskoj retorici

»Božja verzija stvarnosti odbacivala upravljanje i pripitomljavanje od neke sigurnije, kontroliranije, vjerodostojnije datosti.«³⁶

³⁵ »Teza koju zastupam jest ova: Starozavjetna teologija u cijelosti sudjeluje u općoj teologiji njezina svijeta, ali se još bori da bude slobodna od te iste teologije:

- ukoliko starozavjetna teologija sudjeluje u toj općoj teologiji, utoliko je to *strukturalno-ozakonjenje*. Ona nudi normativan pogled prema Bogu koji je iznad okvira i nije okupiran socijalnim procesima;
- ukoliko se bori biti slobodna od te opće teologije, utoliko je otvorena prema *prihvatanju boli* koja se može osjetiti »odozdo« u procesu socijalne interakcije i konflikta;
- ukoliko ta vjera ulazi u okvir izraelskog iskustva, utoliko ona reflektira *ambicioznost našeg iskustva* o strukturi i boli prouzročenih strukturom;
- ukoliko ta vjera čini tvrdnju iznad okvira iskustva, utoliko vjernoj zajednici nudi *normativno mjesto* koje ne mora biti uzeto iz opće teologije nego ono artikulira normativnu istinu o Bogu koji nije subjekt procesa te artikulacije;
- pozorno razumijevanje literature pokazuje da *nismo slobodni riješiti* tenziju. Stari zavjet sudjeluje u općoj teologiji i bori se biti slobodan od nje. Stari zavjet ulazi u okvir dvoznačnosti i traži distancu od okvira da bi našao nešto sigurno i određeno. Bog Izraela stoga je predstavljen na različite načine kao Bog *iznad okvira*, koji se pojavljuje poput drugih bogova staroga Bliskog istoka, i kao Bog koji je stavljen *u okvir*, koji se pojavljuje ne poput bogova opće teologije nego kao Bog koji je neobično dostupan u izraelskom povijesnom iskustvu.« W. BRUEGGEMANN, »Embrace of Pain« u: *Old Testament Theology*, Minneapolis, 1992., str. 4-5.

Za W. Brueggemanna proroštvo je ustvari posredništvo individualaca i literarnog korpusa u kontekstu zajednice. Kod posredništva određenih individualaca-proroka interpretatori mogu zajedno naći i složiti neke sličnosti kod tih osoba koje su živjele i djelovale u povijesti. Iz toga proizlazi mišljenje da se može identificirati različite tradicije karakteristične po određenim stvarima, stilovima, događajima na koje su se referirali proroci. Za W. Brueggemanna takvi podatci i nisu baš vjerodostojni. Ono što je pouzdano jest to što su te osobe bili proroci na koje se gledalo kao na one što imaju blizak odnos s Bogom koji ih je tim odnosom učinio posrednicima, tj. kanalima komunikacije između Boga i Izraela. Iz tog razloga teološki interes biva više zaokupljen njihovom porukom, a manje njihovim osobnostima.³⁷ W. Brueggemann navodi što je bitno da bi se proroci i njihove poruke mogli razumjeti na jedan 'jednostavan' način. Proroci ne govore univerzalne povijesne istine nego govore konkretno za određenu okolnost, mjesto, vrijeme, kulturu, tj. za onaj kontekst koji se nalazi u opasnosti i gdje se moraju načiniti određene važne životne odluke i zato imaginacija ovdje igra krucijalnu ulogu. Na Ricoeurovo pitanje: 'Zašto povjesničari rado pribjegavaju imaginativnoj rekonstrukciji?'³⁸ Brueggemann nam, govoreći o prorocima, može ponuditi mogući odgovor. Proroci ne samo da svojim govorom odgovaraju na nastalu krizu, ili krizu koja treba doći, oni također i stvaraju određenu krizu u društvu, a 'zapisivanje ili opisivanje' (od strane ljetopisaca ili nekog namjernog anonimnog autora iz proročke zajednice) takve krize zapravo je teologija povijesti. O takvoj povijesti, koja se želi prešutjeti i koja 'mora' ostati nezapisana da bi samo ostala 'davna prošlost', svjedoče proroci imaginativnim proroštvima koji prozivaju mehanizme dominantne, vodeće strukture koja ih želi ušutkati. W. Brueggemann vrlo često ističe da su se proroci morali baviti dominantnim, iskorumpiranim modelima moći i vlasti i dominantnim striktno određenim definicijama njihove stvarnosti. Moć proročke imaginacije u tom je pogledu vrlo izražena.

»Mi nećemo razumjeti značenje proročke imaginacije osim ako ne vidimo vezu između religije statičnog trijumfalizma i politike potlačenih i eksploatiranih.«³⁹

Proroci pokazuju svoju svjesnost i zabrinutost glede nefunkcionalnosti u zajednici i nalaze nove slike za nove mogućnosti, za drukčiju budućnost. Takav

³⁷ »Proroci za njihovo razumijevanje zahtijevaju spoznaju pojedine prakse zajednice (koja je stopljena utjecajem tradicije i njezine perspektive) i neobjašnjivo originalno osobno iskustvo, što pokreće prema tvrdnji o autoritetu i nosi velik rizik u afirmiranju tog autoriteta. Kako netko balansira ili prosuđuje tradiciju i osobno iskustvo, to slično reflektira čud i pretpostavke nečije interpretacije kulture.« W. BRUEGGEMANN, *Theology of the Old Testament – Testimony, Dispute, Advocacy*, str. 622-624.

³⁸ Usp. P. RICOEUR, *Vreme i priča*, str. 198.

³⁹ W. BRUEGGEMANN, *The Prophetic Imagination*, Minneapolis, 1978., str. 17.

način govora poziva slušatelje da izađu iz dominantnih, tlačiteljskih okruženja u kojima se nalaze i da vjeruju alternativnoj, drukčijoj mogućnosti njihova života u odnosu s Bogom.⁴⁰ Proročki su glasovi donosili novinu u povijesnom procesu a to je predstavljalo prijetnju imperijalističkoj sili njihova vremena. Proroci se brinu o moralnosti društva, stoga su i njihove poruke usmjerene prema tom aspektu i najbolje se oni sami i njihova poruka mogu razumjeti u terminima organizacije određenog društva i provođenja određenih socijalnih pravila.⁴¹ Za W. Bruggemanna najtipičniji su govori proroka koji narodu posreduju vjernog i suverenog Boga:

- a) govor o sudskom sporu ili sudu
- b) molba za pokajanjem
- c) proroštva obećanja

Tim se govorima dopušta Izraelu ponovno maštati o svojem obnovljenom životu uz pomoć Božjeg vodstva i njegovih uputa. Neprestano se naglašava veza između Boga i glasa onih malih, marginaliziranih, potlačenih od dominantnih struktura, a to je stoga što proroci porukom koju su dobili od Boga ne mogu zahvatiti korumpiranu dominantnu strukturu jer ona kao takva nije u mogućnosti mijenjati se i izaći iz tog stanja. Takva dominantna struktura ima svoju opresivnu socijalnu politiku, politiku ugnjetavanja ekonomijom bogatih, te naglašava svrhu života u »potrošačkom društvu«. Proroci donose promjenu svojom porukom, a ta je poruka za takvu dominantnu, vladajuću strukturu neprihvatljiva i neprijateljska. Proroci zapravo »pišu« kontrakulturalnu/sub-verzivnu povijest jednog decertauovskog tipa.⁴² Kod spominjanja M. de Certeaua misli se na onaj pristup pisanju marginalnih i heterogenih povijesti (koji spominje i Ricoeur⁴³) koje se opiru svakom nasilnom uopćavanju, a koji je najlakše opisiv riječju 'totalitet'.

Proroci sude narod/pojedinca prema Božjem stavu, a ne prema nekim drugim normama, naviještajući što će im se dogoditi. Dakako, glavni je ključ za proroštvo Božje suosjećanje jer Bog je uključen u konkretno vrijeme, na konkretnom mjestu u život konkretnog čovjeka.

⁴⁰ Usp. ISTI, *Theology of the Old Testament – Testimony, Dispute, Advocacy*, str. 625-627.

⁴¹ Usp. ISTI, *A Social Reading of the Old Testament*, str. 221-222.

⁴² »To je povijest onog Drugog koji vlastitu povijest piše i ucrtava na svojim tijelima koja podnose mučenja i sve druge oblike tortura.« M. de CERTEAU, *Heterologies – Discourse on the Other*, Minneapolis, 1986., str. 226-227.

⁴³ »To narušavanje uobičajenih klasifikacija zahtijeva ozbiljno shvaćanje karakteristika *povijesti kao pisanja/pisma*. 'Pisanje povijesti', da preuzmemo jedan naslov M. de Certeaua, nije izvanjsko u odnosu na koncepciju i kompoziciju povijesti; ono ne predstavlja neki sekundarni postupak, vezan isključivo za retoriku komunikacije, koje bismo mogli zanemariti kao nešto što naprosto pripada kategoriji redigiranja. Ono je konstitutivno za povijesni modus razumijevanja. Povijest je temeljno historiografija ili, da to kažemo na namjerno provokativan način, jedna književna tvorevina (a literary artifact).« P. RICOEUR, *Vreme i priča*, str. 207.

»Kraljevska (imperijalistička) svjesnost vodi ljude u stanje očajanja. Zadatak je proročke imaginacije i službe dovesti ljude u stanje uključenosti u obećanje novine što je na djelu u našoj povijesti s Bogom.«⁴⁴

Takva se vrsta povijesti drukčije stvara od one povijesti koja je napisana od pobjednika, tj. od dominantne elite. Ovakva je povijest povijest Božja i njegove zajednice koja piše svoju povijest odozdo.⁴⁵ Svojim su porukama proroci donosili određene poruke kako bi se probudila imaginacija kod ljudi, pozivajući ih na sjećanje onoga što je bio Božji narod i na to da se oni nalaze u Božjoj obitelji. Govorili su javno, pozivajući ljude na suze, pokajanje, promijenjen način života, na mogućnost zamišljanja nove stvarnosti i budućnosti u zajedništvu s Bogom. Proroci su znali da gdje nema imaginativnog govora, tamo može postojati samo očaj i beznade. W. Brueggemann se slaže da proroci brinu o budućnosti i o onome što će se dogoditi, te da će Bog u toj budućnosti donijeti 'novi smjer' povijesnog procesa poslušnošću svojega naroda. Od samih početaka Božje priče, u koju je uključen cijeli narod, tj. od oslobođenja iz ropstva (Izlazak) pa do Božjeg spasonosnog čina u Isusu Kristu proroštva slijede jednu gotovo nevidljivu nit. Drugim riječima, W. Brueggemann tvrdi sljedeće:

»Isus Krist ne može jednostavno biti shvaćen kao prorok jer označavanje kod drugih proroka jest neadekvatno za povijesnu stvarnost Isusa. Pa ipak, među svim ostalim njegovim funkcijama jasno je da je Isus djelovao kao prorok. Svojim je poučavanjem i svojom prisutnošću Isus iz Nazareta predstavljao ultimativni kritičizam kraljevske svijesti. On je, u stvari, razgolitio dominantnu kulturu i poništio je njihova potraživanja. Način njegova ultimativnog kritičizma njegova je odlučna solidarnost s marginaliziranim ljudima i praćenje ranjivosti koje su proizašle iz te solidarnosti. Jedina solidarnost dostojna spomena jest solidarnost koja je okarakterizirana istom znanom i proživljenom bespomoćnošću.«⁴⁶

Zaključak

»Prihvatanje jedinstvene teološke perspektive povijesti jest krucijalno za interpretiranje onih tamnih i ambivalentnih biblijskih odjeljaka.

Egzegeza nikad nije čista znanost nego je više nalik umjetnosti zbog svojih izmiješanih izvora znanja.«⁴⁷

Ukoliko ne želimo biti pretenciozni, zaključak ovog rada može se staviti unutar navedenih citata iz knjige *Reward, Punishment & Forgiveness* Jože

⁴⁴ W. BRUEGGEMANN, *The Prophetic Imagination*, str. 62-63.

⁴⁵ ISTI, *Hope within History*, Atlanta, 1987., str. 58.

⁴⁶ W. BRUEGGEMANN, *The Prophetic Imagination*, str. 81.

⁴⁷ J. KRAŠOVEC, *Reward, Punishment & Forgiveness*, str. 20-21.

Krašovca. Dakle, potrebno je artikulirati jednu teološku perspektivu kada je u pitanju interpretiranje proročkih tekstova unutar konteksta teologije povijesti, s time da nikako ne smijemo smetnuti s uma kako one nesvodive i nepriopćive dijelove teksta možemo interpretirati samo ako prihvatimo činjenicu da je egzegeza puno više od same znanosti i da u sebi sadrži onaj profinjeni umjetnički impuls o kojem tako dobro govori M. Sternberg. Pored P. Tilicha i M. Sternberga, ovaj je rad determiniran briljantnim uvidima i komentarima L. Perduea. Oni su načinili referentno polje u kojem se konfrontiralo dva bibličara i njihove specifične pristupe zadanoj temi, odnosu proroštva i teologije povijesti.

Predstavljanje proroka je, kao što smo mogli vidjeti, kod G. von Rada oblikovano njegovim tradicijsko-povijesnim pristupom starozavjetnoj teologiji. On ih postavlja u konkretan život i vjeru Izraela. Za njega su proroci bili bolje shvaćeni unutar većeg religijskog i povijesnog konteksta starog Bliskog istoka i ranih generacija Izraela. G. von Rad tvrdi da se starozavjetna tradicija nastavlja u Novom zavjetu djelom Isusa Krista. I to je bila poruka proroka koja se referirala na ono što će biti i što će se dogoditi u budućnosti u kojoj će biti uključen sam Bog. Ono što se događa u svjetskoj povijesti i ono što je bio sadržaj proročkih govora blisko je povezano. Bog, u stvari, samoga sebe povezuje s poviješću pojedinim situacijama, kompleksnim suodnosom s Izraelom. Razlog zašto je velika promjena došla s G. von Radom, između ostalog jest u tome što je on više stavljao naglasak na ulogu, poruku proroka a ne na njihove osobnosti. Ti su proroci imali slobodu prilagoditi svoju tradiciju ulogom koju im je Bog dao – biti njegovim glasnici, tj. proroci su Božju volju stavljali u akciju. Ipak u vezi s tvrdnjom da su proroci prakticirali preveliku slobodu u vlastitoj proročkoj službi ne postoji previše navoda koji bi takvo što potvrdili. Svaki prorok i njegova poruka treba se promatrati unutar određenog povijesno-kulturnog konteksta. Za G. von Rada Stari zavjet nastavlja svojim očekivanjima prema budućnosti, i kao takav mora biti gledan, promatran u svjetlu svojega ispunjenja.

W. Brueggemann pak govori da su proroci 'kanali' posredništva između Boga i Izraela. Oni govore uvijek za konkretnu situaciju, referirajući se na krize u društvu, ali vrlo su često i oni sami bili uzročnicima određene krize u društvu. S obzirom da su izabranici od Boga, posvećeni od Boga, proroci se brinu o moralnosti društva, stoga su njihove poruke često socijalne prirode gdje se naglašava povezanost između suosjećajnog Boga i marginaliziranih, potlačenih ljudi. Proroci naglašavaju sjećanje na Božju obitelj, na genealogiju koja je važna posebno u teškim trenutcima pojedinaca i naroda koji su potlačeni, zlostavljani, odbačeni od svijeta. Oni vrlo često pozivaju na pokajanje, na promijenjen način života i na mogućnost imaginacije nove stvarnosti za njih u odnosu na Boga.

Kod ovog kratkog sažetka njihove misli postavlja se pitanje relevantnosti njihova tumačenja. Možemo se usuditi primijetiti problematičan odnos izme-

đu univerzalne povijesti i povijesti spasenja koje G. von Rad povezuje. Osim toga, on je govorio o interpretaciji Starog zavjeta bez referiranja na probleme judaizma.

Kod kratke analize teologije proročke imaginacije kod W. Brueggemanna nalazimo njegovo 'izbjegavanje' pitanja povijesti kod interpretacije biblijskog teksta. On prihvaća hermeneutiku koja, dakako, ima svoje uporište u tekstu, ali koja ima malo utjecaja na povijesne činjenice. Dok traži odgovore na neka određena povijesna pitanja, on ne zahtijeva da autentičnost teksta i istine bude određena njihovim lociranjem u određeno povijesno okruženje. Jedan od razloga jest taj što on gleda na povijest dvojako, tj. na povijest koja je pisana od dominantne, vodeće elite, od strane imperijalističke vlasti, i na povijest koja je vođena od Boga u odnosu na marginalizirane ljude, one ljude koji su u potrebi za Božjom pomoći i vodstvom.

Kod razmatranja starozavjetnih proroka i njihove službe ne možemo reći da pristup G. von Rada isključuje pristup W. Brueggemanna, ili obratno. Budući da su starozavjetni tekstovi sami po sebi kompleksni, višedimenzionalni, stoga i njihovo tumačenje ne treba biti jednodimenzionalno. Razvoj istraživanja proročkih tekstova kod različitih interpretatora, poput G. von Rada i W. Brueggemanna, pomažu nam istraživanjem tih tekstova dobiti što 'bogatiju' poruku onoga što nam tekst poručuje.

Što se tiče relevantnosti i primjenjivosti tumačenja proroka, možemo reći da proročke riječi koje su pratile Izrael u Starom zavjetu isto tako prate i sve one koji vjeruju da se vrhunac proroštva dogodio u Isusu Kristu. G. von Rad otvara nam jedan vidik da gledamo na proročke poruke koje su povezane s tradicijom, ali koje su i danas protumačene u svjetlu aktualnih događanja. Povijesne činjenice, tj. povijesna događanja u svijetu vođena su suverenom slobodom Božje volje i njegova djelovanja i to se ocrta u proročkim porukama. Stoga proroci pozivaju na transformaciju srca da bi se Gospodar Povijesti mogao zakraljiti u promijenjenim srcima i na taj način obnoviti svoj odnos sa svojim narodom i voditi ga procesom povijesti.

W. Brueggemann daje nam jedan drugi vidik svojim razmatranjem proročke poruke i govori nam da su te poruke bile i još su uvijek tu da nam pomognu oblikovati drukčiju, bolju stvarnost, da nam pomognu vidjeti jedan nov, obnovljen odnos i život s Bogom proročkom imaginacijom i našom vlastitom imaginacijom. Proročka je poruka obvezatan tekst za vjerujuću zajednicu u sadašnjosti. Njegovo tumačenje 'strukturu zakonitosti' ukazuje nam na to da je Bog taj koji sudjeluje u 'zajedničkoj, općoj teologiji' koja se tiče cijelog svijeta i 'prihvatanja boli', gdje nam ukazuje na to da je Bog taj koji ulazi u konkretan odnos, putem svakodnevnog iskustva pojedinca i vjerujuće zajednice. Proroci govore za konkretnu situaciju, suprotstavljajući se dominantnim

vodećim strukturama 'pišu svoju povijest' i govore poruku nade novog života potlačenim, zlostavljanim, marginaliziranim ljudima dajući im mogućnost za promjenu putem poruke pokajanja, poruke o važnosti sjećanja, mogućnosti zamišljanja i prihvaćanja obnovljene sadašnjosti i budućnosti odnosom s Bogom. Sve to, dakako, možemo primijeniti na zajednicu vjernih u našem vremenu u kojem živimo.

Ono što mi se, iščitavanjem različitih pristupa starozavjetnom tekstu čini važnim, jest to da, ako uistinu želimo biti upoznati sa značenjima što to oni tumače i na koji način pristupaju starozavjetnom tekstu, mi trebamo naučiti čitati i razumjeti tekst 'višedimenzionalno'. Dakako, tu između ostalih pristupnih metoda istraživanja, povijest kao tradicija i teologija imaginacije trebaju biti u međusobnom dijalogu kako bi jedna drugu još više poboljšale i obogatile u svom pristupu i tumačenju. Takvi pristupi tekstu u stvari pozivaju na otvorenu beskrajnu razigranost i takav stav dakako otvara vrata za komunikaciju među svima onima koji su spremni na konverzaciju zbog sličnosti ili pak različitosti koje nalaze u tumačenjima.

Summary

THE CONCEPT OF PROPHECY IN THE THEOLOGICAL HISTORY OF GERHARD VON RAD AND WALTER BRUEGGEMANN

Following a brief introduction introducing the interpretation of history, the article discusses the role of the prophets in relation to history. The crux of this article is to present two different methods to interpret prophecy, that is, to present various concepts of prophecy in the wider context of theological history as they are presented in the works of reputable Bible experts Gerhard von Rad and Walter Brueggemann. Even though both their works are quite extensive, the article gives a brief presentation of their interpretation of Old Testament texts that relate to the messages of the prophets.

When interpreting the messages of the prophets Gerhard von Rad notes the significance of taking regard for the context of the past. Each new traditional history is supplemented with ancient tradition and as such is interpreted anew. God connects himself to history in individual situations through complicated mutual relations with his people. Von Rad notes that the prophets questioned ancient tradition and changed its form in relation to certain events in the present and that what was to occur in the near future.

Walter Brueggemann highlights the importance of imagination to understand and interpret the texts of the prophets. His research of Biblical texts, i.e. messages of the prophets is above all to apply them to the contemporary, concrete situations. Naturally, prophecies that emerged in the past are important to religion and practices of the community of the faithful in the present. Brueggemann emphasises that prophecies

were mostly of a social nature that highlighted mutual feelings of the bond between God and the marginalised. As such he considers a change in the way of life if important and the possibility of personal imagination of a new reality together with God.

After a brief overview of G. von Rad's thoughts and his interpretation of history as a tradition and W. Brueggemann's theology of imagination the article presents its conclusions regarding interpretations of the prophets, prophecies and the theology of history. Furthermore the article answers the question is there anything in the interpretations of the prophecies that today can be relevant to the community of the faithful.

Key words: prophets, theology of history, interpretations of the prophecies, tradition, imagination.